

Kartezyen Düşünürler

Arnold Geulincx

Descartesçi (Kartezyen) felsefenin önemli temsilcilerinden olan *Geulincx*'in başlıca eserleri şunlardır:

- Quaestiones Quodlibeticae (1653),
- Disputatio medica inauguralis de febris (1658),
- Logica fundamentis suis restituta (1662),
- Methodus inveniendi argumenta (1663) ve
- De virtute (1665).

Geulincx, Descartes'in zihin-beden düalizmini mantıksal anlamda çözmeye çalışmıştır. Descartes'in cogitosunu kabul etti ve evreni anlayabilmek için cogitodan hareket etmek gerektiğini savunmuştur. Ona göre bilincin içerikleri ikiye ayrılır. Bunlar bilincin kendisinden devşirdiği *edimler* ve *duyumlar*dır.

Geulincx'e göre dıştan gelen uyarım ile içten gelen istek, ruhta bir duyum, vücutta bir devinim yaratan asıl neden Tanrıdır. Ruhtaki isteme ile bedendeki devinim arasında Tanrıya dayandırılan ilişki ise felsefede *vesilecilik* ya da *ara-nedencilik (occasionalizm)* olarak tanımlanır.

Geulincx'e göre ruh, hiçbir gerçek ilişki içinde olmadığı madde dünyasından bir şey ummamalı, kendisini bütünüyle Tanrı'ya ve akla adayarak yaşamalıdır. Dış dünyadan el etek çekerek Tanrıyla bütünleşmeyi öneren bu öğretisi mistisizme yakın bir tutum ortaya koyar. Kişinin kendisiyle Tanrı arasında hiçbir aracı sokmadan Tanrı'nın varlığına ve bilgisine ulaşmaya çalışması kendi ruhundan hareket etmesi ve güç alması demektir.

Nicolas Malebranche

Paris'te doğan Malebranche, La Marche kolejinde felsefe, Sorbon'da teoloji okumuş; 1660'da Oratory of Jesus tarikatına katılıp 1664'te rahip olarak atanmıştır. Oratoryenler, Augustinusçuluğu benimsemişlerdi. Malebranche, felsefesinde önemli etkisi olan Augustinusçulukla burada tanışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

- Doğa ve İnyet üzerine İnceleme (1660),
- Doğrunun Aranması (1675),
- Hıristiyanca Düşünceler (1683),
- Metafizik ve Din Üzerine Görüşler (1688).

Metafizik konuların yanı sıra zihnin edimleri, işleyişi, evrensel doğrulukları nasıl bilebileceğimiz gibi epistemolojik konularla da ilgilendi. Kartezyen olarak anılmasının sebebi Descartes'in töz anlayışını benimseyip zihin-beden sorununa Geulincx'inkine benzer bir çözüm önermiş olmasıdır.

Malebranche'a göre ruh ile beden arasında bir etkileşim değil, paralellik bulunur. Ruhsal ve fiziksel bir paralelliktir. Malebranche'a göre gerçekliğe ulaşma yolunda önce zihnin bedenle ilişkisinden doğan yanılgıları-yanılgıları bertaraf etmek gerekir.

Malebranche da, Descartes gibi, bizi yanıltan şeyin duyular değil, istencimiz (irademiz) olduğudur.

Malebranche göre bir duyumda dört öge bulunur. Bunlar;

- Nesnenin eylemi (örneğin parçacıkların devinimi),
- Bedendeki duysal düzenek (duyu organları, sinirler ve beyin),
- Ruhtaki duyum ya da algı ve
- Buna ilişkin ruhun ortaya koyduğu yargıdır.

Malebranche duyumun hangi fizyolojik süreçlerle oluştuğunu Descartes'a uygun olarak açıklar: Sinirlerin içinden canlılık özuları akar.

Dış nesne duyu organı tarafından etkilendiğinde bu sinirler uyarılır ve bu uyarım canlılık özuları tarafından beyne iletilir. Duyumdaki ruhsal öge beyinde oluşur ve bu da salt ruha aittir.

Malebranche, salt akıl ifadesiyle, zihnin, dışsal nesnelere, bunların beyinde imgelerini oluşturmaksızın bilmemizi sağlayan yeti olduğunu kasteder.

Malebranche'ın felsefesi Tanrı-merkezli değilse de Tanrı kavramını merkeze oturtan bir felsefedir. Ne nesnelere birbirinin nedenidir, ne de ruh herhangi bir şeyin nedenidir. Evrendeki her şeyin biricik gerçek nedeni Tanrı'dır.

Malebranche, Kartezyen ilkelerden yola çıkıp idealist ve dinsel nitelikli özgün sonuçlara ulaşmış bir filozoftur. Evrendeki her şeyi Tanrı istencine dayandıran görüşleri teolojik temellere dayandırmış ve dini bir felsefi yaklaşımı ile felsefe tarihindeki yerini almıştır.

Baruch de Spinoza

Amsterdam'da doğan Spinoza (1632-1677) Yahudi bir ailenin çocuğudur. Hahamlık eğitimi esnasında Yahudilikten uzaklaşarak felsefeye yöneldi. Giordano Bruno'dan ve Descartes'tan etkilenerek Bruno'nun mistisizmiyle Descartes'ın rasyonalizmi arasında özgün bir sentez yaptı. *Ethika* isimli eserinde bütünlüklü bir evren sistemi inşa etmeye girişmiştir. Diğer başlıca eserleri şunlardır:

- Descartes Felsefesinin İlkeleri,
- Teolojik-Politik İnceleme,
- Devlet Üzerine İnceleme,
- Anlığın Düzeltilmesi Üzerine İnceleme.

Yöntem ve Bilgi Anlayışı

Spinoza bilgi ve yöntem anlayışı bakımından Descartes'tan etkilenmiş, Descartes'in önerdiği ama uygulamadığı geometrik yöntemi bilgiye götüren yolda en sağlam usullama biçimi olarak görmüştür. Bu esas üzere Öklid geometrisinde kullanılan çıkarım yolunu benimsemiştir. Spinoza, *Ethika* eserinde bu sağlam yöntemi felsefe sorunlarına uyarlamayı dener.

Spinoza, evren ve bilgi konusundaki görüşlerini bu geometrik şemaya uygun olarak oluşturur. Spinoza'ya göre töz, "kendiliğinden var olan, kendi kendisiyle kavranan, kavramı başka bir şeyin kavramına bağlı olmayan şeydir."

Spinoza göre her şey Tanrı'dadır. Tanrı, her şeydedir. Her şeyin kökeni olarak Tanrı oluşturan-doğalaştırılan doğadır (natura naturans); köken olarak Tanrı'ya içinde barındıran her şey ise oluşturulan-doğalaştırılan doğadır (natura naturata).

Spinoza'nın doğruluk kuramı onun bilgi anlayışını da belirler. Spinoza gerçeklik derecelerine karşılık gelen bir bilgi derecelenmeleri kuramı ortaya koymuştur.

Bilgi Derecelenmeleri

Duyusal Bilgi (İmgelem Bilgisi)

Duyu deneyiminden, nesnelerin genel düzendeki yerlerini tam ayırt etmeksizin, açık ve net olmayan bulanık kavramlarını elde ederiz. Ayrıca dilsel işaretlerden de benzer bir bilgi kazanabiliriz.

Bilimsel Bilgi (Us Bilgisi)

Deneyim esasında aklın belirleyiciliği ortak kavramları da üretir. Bu tür kavramlar uzamın ve gerçekliğin öteki genel kavramlarıdır. Spinoza bunlara ortak kavramlar adını verir ve onları tümellerden ayırır.

Bu "ortak kavramlar" açık ve seçik olarak nitelendirdiği birincil niteliklerin kavramlarına karşılık gelirler. Çünkü onlar ussal sezgilerin nesnelidirler.

Tanrı Bilgisi (Tam Bilgi)

Spinoza bunu sezgi ya da intuition bilgisi olarak da niteler. Bu bilgi türü, "Tanrının belirli sıfatlarının formel özünün upuygun bir kavramından, modusların (nesnelerin) upuygun bir bilgisine doğru devam eder." Felsefenin asıl amacı bu bilgi sistemine ulaşmaktır.

Zihin-Beden Paralelizmi

Spinoza, zihin-beden ilişkisi sorununu çözmek için paralelizm olarak adlandırılan bir görüş ileri sürdü. Ona göre ruh ve madde ayrı tözler değil, tek tözün sıfatları, yani tözün özünü oluşturan temel nitelikleridir.

Spinoza'nın Etik Görüşleri

Spinoza, insanı Doğa'nın özsel bir parçası olarak görmektedir. Spinoza bu bağlamda "İnsan eylemlerini ve isteklerini tıpkı çizgileri, düzlemleri ve cisimleri inceliyormuş gibi inceleyeceğim." onun bu tümcesi, insan davranışlarının, neden ve etkilerin terimleri içinde, herhangi bir doğal olguymuş gibi açıklanacağını gösterir.

Spinoza, naturalistik bir etik anlayışı ortaya koymuştur. Tüm insanlar doğanın bir parçası olarak yaşamda kalmaya ya da varlıklarını sürdürmeye çaba gösterirler. Spinoza bu çaba göstermeye "*conatus*" adını vermektedir.

Spinoza'nın Politik Kuramı

Spinoza'nın politik görüşleri etiğinin temel kavramları üzerinde yükselir ve Hobbes'un politik görüşleriyle uyum sergiler.

Spinoza, her insanın yaşamda kalmak için çaba gösterdiğini (conatus) ve bu çabanın güç kavramını içerdiğini söylemekteydi. Doğal olarak güç de çaba göstermek de iyidir.

Şu halde güçlü olmak erdemlilik: Bedenin ve zihnin gücünü azaltan her şey kötü, artıran her şey iyidir. Buna göre acı ve üzüntü kötüdür, sağlık ve neşe iyidir. Conatusun gerektirdiği bu atılımlar tek birey açısından düşünüldüğünde bencillik gibi görünebilir.

Devletlerarası ilişkilerde Spinoza yine güç kavramına geri döner: Devletler elbette birbirleriyle anlaşmalara girebilirler ama böyle anlaşmaları yürütmek için hiçbir yetke yoktur. Bu nedenle devletlerarası ilişkiler yasa tarafından değil, güç ve öz-çıkardığı tarafından yönetilir.

Gottfried Wilhelm von Leibniz

Russell'a göre dünyanın en zeki kişilerinden biri olan Leibniz (1646-1716) Almanya, Leipzig'te doğdu. Leipzig'de felsefe, Jena'da matematik, Altdorf'ta hukuk okudu. Düşünce ve eylem yönünden etkin bir yaşam sürdü ve üst düzey görevlerde bulundu. Başlıca eserleri şunlardır:

- Metafizik Üzerine Söylem,
- İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler,
- Theodicée,
- Monadoloji,
- Doğa ve Tözlerin Etkileşimi Üzerine Yeni Sistem,
- Bilgi, Doğruluk ve İdeler Üzerine İnceleme.

Yöntem Anlayışı

Descartes ve Spinoza gibi Leibniz'e göre de güvenilir bilgiye götüren biricik yöntem matematik yapıda olmalıdır, çünkü matematikteki bilgiler tüm kurucu öğelerinin birbirine uygun olduğu, mutlak doğruluk değeri taşıyan bilgilerdir. Matematikte her şey kesin, net ve açıktır.

20. yüzyılda Bertrand Russell'ın oluşturduğu matematiksel mantığı önceleyen bir çalışma olduğu söylenebilir.

Leibniz bu şekilde, mantık ve matematiğin de içinde bölüm olarak bulunduğu evrensel bir bilim düşlüyordu. Çünkü evrendeki tüm varlık alanları arasında özsel bağlantılar olduğunu öngörüyordu.

Ona göre tündengelimli bir mantık ya da matematik sistemi evrenin uyumlu bir sistem olduğunun bir göstergesidir. Böylece tündengelimli bir metafizik bilimi, genel bir varlık bilimi olabilirdi.

Bilgi Kuramı

Leibniz us (akıl) doğruluklarından ve olgu doğruluklarından söz eder. Leibniz, bu ayrımı Monadoloji isimli eserinde ortaya koyar.

Us doğrulukları zorunlu doğruluklardır; bunlar öncesiz sonsuz doğrudurlar; doğuştan insan zihninde bir yatkınlık olarak bulunurlar ve belirli bir olgunluk düzeyine geldiğinde ussal birey bunların bilincine varır. Ona göre, zihnimize doğuştan getirdiğimiz bazı temel doğruluklar bulunur: Bunlar Leibniz'in us doğrulukları dediği şeylerdir.

Leibniz'in olgu doğrulukları dediği şeyse Olgu dünyasında deneyime dayalı olarak keşfedilen doğruluklardır. Bunların doğrulukları "a posteriori" olarak bilinir. Yani mutlaka deneyimde öyle olduğunu görmemiz gerekir.

Töz Öğretisi

Leibniz'in önerme irdellemeleri töz kavramına ilişkin düşüncelerinde de etkili olmuştur. Önerme kavramındaki mantıksal ilişki, yani özne ve yüklem arasındaki ilişki, töz kavramını belirlemede en önemli etkindir.

Yalın Tözler ya da Monadlar

Leibniz'e göre duyulur nesne ya da cisimler bölünebilirdir. Yani cisimler birtakım bileşikler durumundadır. Bu durumda cisimlerin bölünemeyen, parçasız, yalın tözlerden oluştuğu açıktır. Böylece bileşik tözler olduğu gibi yalın tözler de vardır; bileşik tözler bunların bir birleşimidir. Leibniz duyulur şeyleri oluşturan bu yalın tözlere *monadlar* der (Monad terimi Yunanca birlik ya da teklik anlamındadır).

Bunlar doğanın gerçek atomları ya da şeylerin kurucu öğeleridirler. Tözün bir başka tanımı ise "eyleme yetenekli varlık" olmasıdır. Bu durumda töz etkinliğin kendisi demek değildir; etkinlik bir tözün etkinliğidir. Bu durumda her monadda bir etkinlik ilkesi ya da ilkel bir güç vardır.

Ruh-Beden İlişkisi

Ruhun bedenle ilişkisi başat bir monadın bir monadlar toplamı ile ilişkisinden başka bir şey değildir. Monad insan ruhu, monadlar toplamı ise insan bedenidir. Ancak her ikisi de özünde tinsel yapıldırlar; insan ruhu yalın tek bir monaddır. İnsan bedeni ise tinsel yapıli monadların bir birleşimidir.

Tanrı ve Önceden Kurulmuş Uyum İlkesi

Leibniz'in tüm metafizik siteminin temeli, onun önceden kurulmuş uyum ilkesi adı verilen bir ilkeyi kabul etmesine bağlıdır. Leibniz'e göre tüm evren uyum içinde ve yetkin olarak işleyen bir sistemdir. Tanrı bu evreni sonsuz sayıdaki evren olanakları içinde en uygun olanı olarak seçmiştir. Bu evrende her şey yerli yerindedir ve birbirleriyle uyumlu içindedir. Tanrı başlangıçta bunlar arasındaki uyumu oluşturmuştur.

Her şey önceden kurulmuş bu uyumluluk gereği kendisine düşen devinimi gerçekleştirir; bu şekilde tözler arasındaki uyumlu işleyiş bozulmaz. Tanrı bütün bir evrenden sorumlu olan en yüksek monaddır ve salt etkinliklidir.

Genel olarak baktığımızda yeniçağda *Descartes*, *Malebranche*, *Spinoza* ve *Leibniz* gibi ussal düşünürlerin Tanrı odaklı felsefe sistemleri oluşturmaları rastlantısal değildir. Bu kişiler Hıristiyan teolojisinin güdümü altında olmaksızın da Tanrı-tanır felsefe sistemleri oluşturulabileceğini kanıtlaya yolunu tutmuşlardır.

Özgürleşen özneler olarak kendi felsefelerini kendi akıllarından devşirdikleri ilkeler özgürce kotarma yoluna gitmiş ve Tanrı kavramını felsefe sistemlerinin kurucu başlangıç ilkesi durumuna getirmişlerdir.